

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Ord. Prof. Şükrü Baban'a Armağan
İstanbul - 1984

«JAPON MUCİZESİ»

Prof. Dr. Ali Özgüven (*)

Konuya önce birkaç soru ile girelim. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya'nın göz kamaştırıcı ekonomik kalkınma modeli ya da yaygın deyişi ile «Japon Mucizesi» acaba hangi faktörlere dayanmaktadır? Batı düşüncesine de ters düşen bu ekonomik sistemin daha iyi işlemesi ne gibi faktörlerle bağlantılıdır? Japonya'nın kalkınmadaki gecikmesi Doğu ile Batı'nın hayat felsefesi anlayışından mı ileri geliyor? Yoksa Japonya özel bir yapıya mı sahip? Üstelik, iki yüz yıl kadar bir zaman süreci içinde dünyanın kaydettiği gelişmelerden uzak kalan ve feodalizmin etkisinden bir türlü sıyrılamayan Japonya'nın bu dinamizmi ve deparı acaba nasıl açıklanacaktır? İşte bu ve benzer sorulara kısaca cevap vermeye çalışacağız bu yazımızda. Kısaca cevap vereceğiz, çünkü sınırlı bir makaleye öylesine geniş konuları sığdırmak pek mümkün değildir.

12. yüzyıl Japonya'nın daha çok kültürel değişimlere sahne olduğu yüzyıldır: önce savaşçı bir sınıf doğuyor, disiplin üzerine kurulan bir sınıf. Bu savaşçı sınıf, edebiyat ve sanatta bir yenilik getiriyor: saray romanları yerine savaş ve kahramanlık romanları geçiyor. Edebiyat ve resim heyecanı zamanla öbür sanatlara da yansıyor. Savaşlar, Bu-

(*) İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi.

distlerin hayatları, büyük manastırlar ve tapınaklar resmin konusu oluyor¹.

13. yüzyılda yine sanatta yenilikler, sosyal gelişmeler sürer, oudist heykelcilik ve budist kilise rönesansı başlar. Budist kilise 13. yüzyılda kazandığı değer ve sanat anlayışı ile günümüze kadar gelmiştir denebilir. Kültür ve bilgi geliştikçe çok eski bir din olan Budizm de yayılır. Yeni sosyal güçler, sosyal sınıflar karşımıza çıkar: aristokratlar, kentliler ve köylüler.

13. yüzyılın bir diğer önemli değişikliği de, monarşiden askeri görünümlü bir feodalizme geçiştir. Asya ülkeleri ile ticari ilişkiler sürdürülüyor ve bir tacirler burjuvazisi doğuyor. Serbest ticaret kuralları hazırlanıyor. Çin, Japon din adamlarına kapılarını açıyor. Böylece, kurulmuş ilişkiler yeni tapınakların (Buda gibi) önem kazanmasında büyük rol oynuyor.

Bu tür gelişmeler ve değişmeler sürerken Moğollar, 1259'da Kore'yi, daha sonra 1276'da Çin'i alıyor. Hattâ Orta Avrupa'ya kadar uzanıyor. Savaş alanlarını genişletmek isteyen Moğol İmparatoru Kubilay Han, o zamana kadar savaş meydanlarında görülmeyen tek ülke, Japonya'ya göz dikiyor. Bazı adalara da çıkıyor. Ama beklenmeyen kötü hava koşulları ve azgın Okyanus dalgaları arasında Moğollara sadece canlarını kurtarmak kalıyor². Bunun üzerine, Japonlar gelecek baskınları ve hücumları önleyebilmek amacıyla kıyılarda setler ve surlar dikiyor.

Hedeflerine ulaşamayan Moğollar 1281'de, daha çok Koreli ve Çinli gençlerden oluşturulan güçlü deniz birlikleriyle ikinci saldırıya hazırlanıyor. Geniş savaş meydanlarında

---

(1) Edwin O. Reischauer; Histoire du Japon et des Japonais, des origines à 1945 volume: I. Traduit l'américain et annoté par Richard Debreuil, Paris, 1970, Sh: 72.

(2) Edwin O. Reischauer; a.g.e., Sh: 81.

zaferlere alışmış Moğolların sayı ve teknik üstünlüğü (150.000— askeri ve topları vardı) karşısında, ancak şövalyeler ve zayıf deniz birlikleri vardı Japonların. Moğollar ilerlerken, ikinci bir mucize daha ada ülkesinin imdadına yetiyor: bir tayfun. Tayfun Moğol gemilerini okyanusun karanlıklarına gömerken, tarihe ikinci bir hezimetini daha kaydettiriyordu. Japonlar, «Tanrıların adaları»nı dış tehlikelerden kurtarmaya gelen bu tayfunu, selamlamışlar ve onu Tanrı Rüzgarı olarak kutsallaştırmışlardır. Akılları durduran ve beklenmeyen bu mucize, Japon halkına kutsallık zihniyeti de aşıyordu.

Ne var ki, zafer heyecanı henüz sönmeden ve ticaret gelişirken ülkede yer yer ayaklanmalar başlıyor. Çünkü merkezi yönetimde veya feodalizmde çözümler görülüyor ve halk yöneticilerin değiştirilmesini istiyor. Ama başarı sağlanamıyor. Ekonomik zorunluluklardan ötürü kölelik sona eriyor.

14. yüzyılda da merkezi yönetim bozulmaya devam ediyor. Bunun en önemli sebebi geçmişe bağlılığı ve dayanışmayı zayıflatmak isteyen şövalyelerin artışıydı.

15. ve 16. yüzyılda dış ticaretin geliştiğini (özellikle Çin ile) görüyoruz. Devletin de desteklediği bu dış ilişkiler ekonomik hayatın dinamizmi olarak kabul ediliyor ve bir japon burjuvazi sınıfı oluşuyor. Bankacılık da yavaş yavaş gelişiyor.

17. yüzyılda tüccar burjuvazi zenginleşiyor ve topraklar büyük ölçüde bu zengin burjuvalar tarafından satın alınıyor. O zaman topraksız kalan köylüler kentlere akın ediyor. Böylece, sosyal hayat sürekli değişimlere uğruyor. Edebiyatta ve tiyatrodaki gelişmeler kaydediliyor.

Gelişen toplumda ve dış mübadelelerde rol oynayan tacirler de başlıca dört kaynaktan geliyordu¹:

---

(1) Edwin O. Reischauer; a.g.e., Sh: 155.

1 — Aileden. Bunlar, azınlıkta kalan bir tacirler ailesidir, ve sanayi öncesi geleneksel ticaretle uğraşırlar.

2 — Tarım kesiminin zenginlerinden.

3 — Orijini pek bilmemekle beraber, daha çok maceracılar.

4 — Eğitilmiş yeni iş adamlarından. Bunlar, Mitsubishi tröstünün kurucuları olacaktır.

Ticarete önem veren ve onu geliştirmek isteyen devlet, bir yandan özel kesime uyarıcı ve destekleyici bir ortam hazırlarken, öbür yandan da sağlam bir para politikası ile bankacılığa dikkatleri çekiyor. Bu istikrar politikası çerçevesinde hafif sanayi gelişme kaydediyor. Daha sonra da ağır sanayi üzerinde durulacaktır. Böylece, ekonomik büyüme sürecinde, batı kapitalist ülkelerde olduğu gibi, aynı aşamalardan geçilmiştir.

Japonlar durmak bilmiyor artık. İngiltere'de gemiciliği, Almanya'da harp sanatını ve doktorluğu, Fransa'da yönetimi ve hukuku, ABD'de ticareti öğreniyor. Dünya onlar için «âdeta «geniş bir okul» oluyor. Ancak, kendi programlarını ve yöntemlerini kendilerini belirliyor ve kendileri seçiyor. Hemen hemen herkes okuma şansına sahip ve okumaya can atıyor. Japonya'nın fizyonomisini de, bu eğitim anlayışı ve öğrenme aşkı belirleyecektir. Eğitim, bir prestij ve lüks sayılırken bugün daha çok ekonomik verimi arttırmak için kaçınılmaz bir araç olmuştur. Sanayi kesimi özellikle ağır sanayi için gerekli işçilerin kaynağını, teknik okullar oluşturacaktır.

Japonya'nın aslında geçiken ama, kısa sürede Avrupa'nın kalkınma modelini benimseyen ve hattâ bazı alanlarda onu geçen kalkınma hareketi, 1868'de Meiji devrimi ile başlar¹ ve modern görünümü ile dünya sahnesine çıkar. Buna

---

(1) Hubert Brochier; Le miracle économique Japonais, Paris, 1965, Sh: 18.

karşılık, Asya'nın öbür ülkeleri kalkınma hareketlerinde ya-ya kalmışlar, sanki yorulmuşlar.

Şinto (Shinto) doktrinine göre, Japonya Tanrılar diyarıdır. Japon İmparatoru, bütün dünyaya sahipti ve devleti kuran güneş tanrıçası Amaherasu'nun soyundan gelir. Şinto dini doğa kuvvetlerine tapan bir dindir. Şintoizm, Japonya'yı kutsal bir ülke haline getirmiş, İmparatoru da âdeta Japonya'nın ve dünyanın tanrısı yapmıştır. İmparator kutsallığın sembolü olduğundan bütün insanlar ona sadık kalmalı, saygı duymalıdır. Şintoizm geçmişin bağlarını koparmadığı gibi, genellikle serbest düşünceye de karşı çıkmamıştır. Onun amacı, toplumda birlik ve dayanışma bağlarını kuvvetlendirerek iyiye, doğruya ve mutluluğa varmaktır.

Uzun yüzyıllar bilinmeyen bu feodal devlet, başlangıçta daha çok doğu asya ülkeleriyle ilişkiler kurmuş ve ilham kaynağını onlarda bulmuştur. Yaptığı savaşlarla zaferler kazanmış, Mançurya besin maddeleri ve ham maddeler deposu haline getirilmiş, Rusya ve Çin'i bozguna uğratmıştır. Elde edilen zaferler Japonya'ya Çin limanlarında ticaret yapmak, dokuma sanayii kurmak, Pekin ve Şankay'da banka şubeleri açmak gibi ekonomik avantajlar da sağlamıştır. Ayrıca, Çin'in sosyo-ekonomik yapısı, hattâ bunların ötesinde moral ve manevi değerler, yeni ufuklar açmıştır Japon toplumuna.

Ancak, Japonya'nın bu başarısı karşısında özellikle Almanya, İngiltere ve Fransa endişeye kapılmışlar ve bu ekonomik avantajları kösteklemeye çalışmışlardır. İşte «aydınlık devri» veya «ışıklar devrimi» (révolution des lumières) adını da alan 1868 devrimi bir bakıma hızlı ve ani patlamanın başlangıcı olmuştur. Bu «ışıklar devrimi», 18. yüzyıl Avrupa'sında başlayan «aydınlık hareketi»ne benzemektedir.

---

(1) René Remond; Introduction à l'histoire de notre temps, 3, Le XX e siècle de 1914 à nos Jours, Paris, 1974, Sh: 37.

Niçin Japonya bir devrim zorunluluğunu duymuş? Bu zorunluluğu doğuran faktörler dört başlık altında toplanabilir:

- a — Bağıllık ve dayanışma duygularının zayıflaması,
- b — Emperyalizme karşı güçlenme isteği,
- c — Feodal sisteme son verilerek siyasal, ekonomik ve askeri alanlarda modernleşme zorunluluğu ve yeni sosyal yapılara ihtiyaç duyulması,
- d — Üretimin ve bu yoldan refah düzeyinin yükseltilmesi.

1880 yıllarına doğru, devletin daha önce üzerinde durduğu ve geliştirmeye çalıştığı özel kesim, askeri araç ve gereç talebi artışının karşılanması, maden ve enerji kaynaklarının işletilmesi gibi yeni yatırım alanlarında önemli rol oynamıştır. Japon sanayii ve sermayesinin temerküzünde artık özel kesim güçlenecek ve etkinliğini gitgide arttıracaktır: kuruluş temelleri 16. yüzyıla kadar uzanan Mitsuilier'in, 20. yüzyılın 3. çeyreğine doğru dev firmalar halini almaları örnek olarak gösterilebilir.

Bankacılık da 17. yüzyılda başlar, 1868'de gelişir. Çünkü geleneklerine bağlı kalan Japon halkı gelirlerinin büyük bir bölümünü (tasarruflarını) bankalara yatırmışlardır. Bu alışkanlık zamanımızda bile değişmiş değildir. 1890'da gemi teknolojisinde, dokuma sanayiinde göz kamaştıran aşamalar kaydedilir ve o yıllarda pamuk piyasalarını tekelleri altına alan karteller kurulur.

Dış ülkelerle ilişkilerini sürdüren Japonya'nın 1868'den sonra kültürel olaylara yöneldiği görülür. Elbetteki bu ilişkiler ihmal edilemezdi. Geleneklere bağlı kalınarak vasıflı işçi yetiştirmek için teknik okullar açılmış, hatta batı Avrupa ülkelerine birçok öğrenci gönderilmiştir. Bu eğitim ko-

nusu üzerinde o derece titizlikle ve dikkatle durulmuş ki, dış ülkelere giden öğrencilerin amaca uygun hareket edip etmedikleri bile izlenmiştir. Bu tür bir eğitim stratejisi kalkınmanın en önemli dinamik faktörlerinden biri olacaktır.

Gerçekten, Japonya eğitime, ilk öğretimden başlayarak büyük bir yer ayırmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru ilk okul yaşındaki çocukların % 50'sine okuma-yazma imkânı sağlanmıştır. Bu oran o zamana göre azımsanmayacak kadar önem taşımaktadır. İlköğretim bedava ve mecburidir. Süre 9 yıldır. Okullarda ideolojilere değil, dini öğretime yer verilmektedir. Ama din ve devlet işleri, daha önceki yüzyıllarda, birbirinden ayrılmıştır. 1880-1890 arasında Darwih'in, Spencer'in evrimci kitapları, Kant'ın felsefesi Japoncaya çevrilmiştir¹.

Gençlerin hemen hemen hepsi lise mezunudur bugün. Yüksek öğretime katılma payı ise % 40 dolaylarındadır. Yüksek öğretimde amerikan üniversitelerinin programları büyük ölçüde uygulanmaktadır. Gençler, geleneklerine bağlı ama her türlü baskıdan uzak olarak yetişmekte, hattâ bir çok yenilikler bile getirmektedirler. Henüz okulları bitmeden çalışma sözleşmeleri imzalayabilirler. Üniversitelerde siyasal, ekonomik, militer ve uluslararası konular serbestçe tartışılabilmektedir. 1968 de kazanılan edebiyat ödülü, milliyetçilik duygularını daha da kamçulamıştır japonların.

Öte yandan, Japonya 1895'de, feodal bir devlet biçiminden kapitalist bir devlet biçimine geçmiştir. Ne var ki, Japon feodalizmi batı ülkelerindekinden daha yavaş geliştiği için onlardan daha geç yani 19. yüzyılın sonlarına doğru zayıflamaya ve silinmeye başlamıştır.

Avrupa feodalizmini Japon feodalizminden ayıran en önemli faktör, birincisinin Roma Hukuku'na (özel hukuk, kişisel sözleşmeler) dayanmasıdır. Moral ve geleneksel değer-

(1) Daha fazla bilgi için bkz: Baykurt Güvenç; Japon kültürü, Türkiye İş Bankası kültür yayınları, Ankara, 1980, sh: 43.

leri ön planda tutan Japon feodalizminin ise böyle bir özelliği yoktur¹. Çünkü moral ve geleneksel değerler, hukuk ve politikadan üstün tutuluyor ve yönetimde en iyi garanti olarak kabul ediliyordu. Bir önemli nokta da japon feodalizminin, diğer ülkelerde görülmeyen, sanayi müteşebbisler sınıfına dönüşmesidir². Böylece, sanayi sınıfı doğuyordu. Kast zihniyeti teorik alanda olmasa bile, uygulamada göze batıyordu. Böylece, Japon karakteri «sosyal entegrasyonu» ve firmaların gelişmesini kolaylaştırmış, mali kuruluşların rekabeti yatırımları uyarmıştır. İşte Japonya'nın uzun yüzyıllar boyunca asya ülkeleri ile ilişki kuramaması, onlardan uzak kalması, Japon halkının bütünleşmesinde ve dayanışmasında önemli bir etken olmuştur.

Kapitalist sistem uygulanmaya başlandığı zaman bile feodal geleneklere son verilmiş değildi. Tarımsal ve geleneksel yapı daha uzun yıllar sürecek ve sanayileşme için gerekli sermayenin önemli bir bölümünü elde eden bir kesim olma özelliğini koruyacaktır. Bu durum, tarım kesiminden modern sanayi kesimine geçişi kolaylaştırmış ve ekonomik kalkınmaya büyük bir dinamizm getirmiştir. Kapitalist sistem yanında feodal üretim biçiminin yer alması ekonomik gelişmenin kurlarına ters düşmemiştir.

Bir yandan, Japon askeri gücünün artması öbür yandan, Çin ve Rusya ile yapılan savaşlar sanayide üretimi olumlu yönde etkilemiştir. Çelik üretimi ve gemi inşaatı bir bakıma askeri amaçlara yönelmiştir.

Japonya, sanayi tekniğine ve modern ticarete ilk sırada yer veren gelişmiş kapitalist ülkelerden sonra, tek ülkedir denebilir. Bu anlayış ve zihniyet, Japonya'yı dünya ekonomisinde çok önemli bir yere oturtmuştur. Çünkü modern teknoloji ile birleşen ucuz japon emeği dünya pazarlarının kurulu düzenini bozmuş, ucuz ve kaliteli malları bütün ülkelerin gözleri önüne sermiştir.

(1) Hubert Brochier; a.g.e., Sh: 70.

(2) Laurent Turin, combat pourle développement, Paris, 1965, sh: 54.

Buna karşılık, öbür gelişmiş kapitalist ülkelerin, ileri teknolojilerine ve daha bol doğal kaynaklarına rağmen, izledikleri yüksek ücret politikaları maliyetleri arttırmakta ve rekabet imkânlarını kısıtlamaktadır. İşte, Japonlara büyük bir avantaj sağlayan bu maliyet farkları sayesinde 19. yüzyılın sonlarına doğru tekstil üretiminin yarısı dış ülkelere kolayca satılabilmıştır. 1929 dünya depresyonuna kadar Japonya'nın tekstil ürünleri ihracatındaki başarısı, İngiltere'nin ihracatını frenlemiş hatta bir bakıma Sterling'in 1931 yılında devalüe edilmesinde başlıca rolü oynamıştır. Ağır sanayide rekabete ise ancak adı geçen depresyondan sonra geçilebilmiştir.

Japonya, 20. yüzyılın ilk çeyreğine doğru belli başlı dört amaç güdüyordu:

1. Avrupa karşısında asya ülkelerinin kurtarıcısı olmak.
2. Asya ülkelerine gelişen sanayi ürünlerini satmak, bir kelime ile Asya'nın fabrikası haline gelmek.
3. Dünyanın bankası olmak.
4. Güçlü bir ordu kurmak.

1895'de Çin karşısında zaferler kazanan öbür ülkelerin ise gittikçe artan tepkilerine yol açan Japonya'nın bu yayılma ve büyüme politikası, Çin ile 1900'de bir anlaşma imzalayacak kadar etkili oluyor. 1905'de yenilen Rusya, Kore'de ve Sahalin adalarının güneyinde Japonya'ya ticaret serbestliği tanıyor. Japonya'yı daha da güçlendiren ve sanayileşmeyi hızlandırmak için iyi bir ortam hazırlayan bu durum, Avrupa'da bazı çevrelerce de Japonya'nın uyanışı olarak nitelendiriliyor. Daha sonra 1907'de Fransa, 1911'de İngiltere, 1910'da yine Rusya ile mevcut koşulların sürdürülmesi amacı ile anlaşmalar yapılıyor.

Güçlü bir orduyu ise daha çok toprak sahipleri, soylu sınıf ve askerler istiyordu. Bunun için Bismark'ı da örnek

alan Japonlar, Asya'yı fethederek bir askeri imparatorluk kurabileceklerdi.

Demek oluyor ki Japonya, İngiltere'nin 19. yüzyılda uyguladığı serbest ticaret politikası sayesinde Asya'nın tarım ürünleri karşılığında, işlenmiş sanayi ürünlerini satarak pazarlarını genişletebilecekti. Aslında coğrafi durumu da böyle bir tutumu zorunlu kılıyordu. Asya'nın İngiltere'si olacaktı Japonya.

Hatta, daha ileri giderek, milliyetçiliğin güçlenmesi sayesinde, batının emperyalist emellerine son verebilmek için totaliter rejimi hararetle savunanlar bile ortaya çıkmış özellikle ordu sanayi kapitalizmi karşısında nazizme (nasyonal sosyalizme) sempati beslemiştir. 1937'de iktidarda bulunan askeri parti, hemen hemen alman nazi partisinin yaptığı gibi, totaliter bir yönetim biçimi uyguluyordu. Japonların bir görevi de, kendi ırkının öbür milletlerin ırkından daha yüksek olduğunu bütün dünyaya duyurmaktı. Bu amaçla, askeri yönetim ikinci dünya savaşı başlarında siyasal partileri kapatmış ve büyük firmaları denetimi altına almıştır.

Diğer yandan, büyük bir Japon devletinin ancak liberalizm ile kurulabileceği görüşünü ileri sürenler de az değildi. Nitekim, zaibatsu yöneticileri daha çok askeri amaçlara dayanan bütçe harcamalarının artışından kaygı duyorlardı. Ordunun hedefi ülkenin güvenini sağlamaktır.

Japonya'nın nüfus sorunu da ilginçtir. 1603'de Japonya'nın nüfusu 18 milyondur. Bu nüfus aynı dönemin Fransa ve İngiltere nüfusundan daha fazlaydı. Acak, uzun bir süre nüfus artış hızı yavaşlamıştır. Bunun sebebi, pek bilinmemekle beraber kürtaj (çocuk düşürme) veya çocuk öldürme yöntemlerinin uygulanmasına dayanmaktadır¹. Çocuk düşürme o kadar göze batar bir hale gelmişti ki, devlet bile endişelerini gizleyememiştir. Nüfusun tarihsel gelişmesi tabloda görülmektedir:

(1) Hubert Brochier; a.g.e., sh: 22.

Yıllar	Nüfus miktarı	Yıllar	Nüfus miktarı
1603	18 milyon	1947	78 milyon
1846	27	1953	89
1870	34	1965	98
1890	40	1970	100
1904	46	1981	116
1930	64		
1941	73		

Meiji hükümeti ekonomide bazı reformlar yaparak —tarımsal verimin artışı ile— hızla çoğalan bir nüfusa beslenme imkânı sağlamıştır.

Kadınların, çalışma hayatında önemli yeri vardır. Kadın işçiler aktif nüfusun % 38 ini oluşturur. Bu azımsanmayacak bir orandır. İmparator Meiji döneminde, kadınların iş hayatına katılma oranı düşüktü ve kadımlar daha çok tekstilde çalışırdı. Birinci Dünya Savaşında ise çeşitli sanayi dallarının gelişmesi kadın işçilerine olan talebi arttırmıştır. 1920 de kadın işçilerin % 40'ı yani 4 milyonu iş bulmuştu. Bunun en önemli sebebi, kadınların erkeklerden daha düşük ücretlere razı olmaları ve önemli sorunlar çıkarmamalarıdır. İkinci Dünya Savaşında da ölenlerin ve askere alınanların yerine daha çok genç kızlar alınmıştır. Bunların ücretleri zaruri ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak kadar yetersizdi. Çok düşük ücretleri reddetmeyen ve hattâ büyük çalışma aşkıyla üretime katılan bu genç kızların davranışları bir milliyetçiliğin gerçek sembolüydü.

Gurur veren bu genç kızlar karşısında evli kadınlara iş hayatında pek rağbet yoktu. Çünkü, evli kadınların çalışmaları hor görülüyordu. Ancak, ek gelir sağlamak amacıyla evli kadınların da yeniden çalışma hayatına dönmeleri imkânı doğmuştur. 1948 de % 8 olan çalışma oranı 1962 de % 20'ye çıkmış¹, daha sonraki yıllarda ise % 38'e yükselmiştir.

(1) Hubert Brochier; a.g.e., sh: 30.

Evli kadınların % 16'sı ise bütün aileye bakmak için bir iş girmek zorunda kalmıştır.

Tarımda olduğu gibi, tekstilde, elektronik sanayiinde, ticaret ve hizmetlerde kızların erkeklerden daha fazla çalıştığı ve daha kolay iş bulduğu görülür. Ama kadınların sorumluluk ve yönetim mevkilerine geçme şansları daha azdır.

Nüfus artışı, sömürge ülkeleri için de uygun bir faktördü. Çünkü savaş ekonomisinin gerekli kıldığı araç ve gereç üretimi aksamamış, özellikle Çin'e göçte ortaya çıkan boşluğu artan nüfus doldurmuştur.

Nihayet, bu dinamik nüfus anlayışı bir bakıma da batı tekniği karşısında ulusal bağımsızlığı kazanmada etkili olmuştur. Yani Japonya askeri yönden nüfus artışının zorunluluğuna inanmıştı. Ne var ki, 1920 den sonra artan tarımsal üretim, kore ve formaza sömürgelerinden ithal edilen besin maddeleri, çoğalan nüfusu beslemeyecek hale gelince, nüfus sorunu yeniden hararetli tartışmalara konu olmuştur. Neticede, yeniden bir nüfus artış politikası benimseniyor ve Japonya'nın nüfusu 64 milyondan 1941'de 73 milyona yükseliyor. 1945-1950 arasında ilk defa yılda % 2.88 bir nüfus artışı kaydediliyor¹.

İkinci Dünya Savaşında yenik düşen Japonya'nın ekonomik ve askeri gücü çökmüştü. Bu çöküş ile yalnız sömürge ülkeleri elden gitmemiş ülkenin 5/1'de işgal edilmişti. Ama Japonya modern bir devletin en önemli unsurlarından sayılan milli birliğini ve gücünü kaybetmemişti.

1945-1950 döneminde nüfus artışının bir sebebi de, Asya'ya dağılmış Japonların tekrar vatanlarına dönmeleridir. 5 yılda içeriye doğru göç (immigration) sayısı 6.200.000 ulaşmış ve bu yüzden, geçim sıkıntısı bir kat daha artmıştır. Savaş sonunda işsiz kalan ve köylere dönen işgücü toplam üre-

---

(1) Hubert Brochier; a.g.e., sh: 24.

time bir katkıda bulunamadığı gibi, öz tüketimi (otokon-somasyon) de arttırmıştır. Bunun içindir ki, 1945 sonrası enflasyonda ne bir fiyat kontrolü yapılabilmiş ne de vesika yöntemi etkili olabilmıştır. Aslında zayıf ve güçsüz kalan hükümetin karaborsayı önleyeceği düşünülemezdi. Bir türlü kısır döngüden (fasit daire) çıkılamıyordu. Çünkü, ürün kıtlığı fiyatları yükseltiyor, fiyatların yükselmesi de ücretlere baskı yapıyordu. Ücretlerin artışı da yeniden fiyatlara yansıyor. Böylece, bütün fiyatların yükü tüketicilerin omuzlarına biniyordu.

Japonya'yı saran bu fiyat artışlarının kaynağı, bütün dünyada olduğu gibi, Birinci Dünya Savaşıma dayanır. Özellikle, pirinç fiyatlarının yükselmesi karşısında halk ilk defa büyük bir tepki göstermiştir¹. Avrupa ülkelerinin asya pazarlarına el atışı ile de dış ticaretin daralması üzerine, fiyatları düşürmek ve ihracatı arttırmak için 1926'da altın mikyası kabul edilerek deflasyon politikası uygulanmıştır.

Ne varki, önemli besin maddesi olan pirinç ve dış talebi artan ipek üretimi % 50 dolaylarında azalmca 1927'de bazı bankalar iflâs etmiş ve ardından da 1929 dünya krizi gelip çatmıştır. 1931'de ise altın mikyasına son verilerek Yen devalüe olmuştur². Özetle denilebilir ki, 1922-1931 yılları arasında Japonya ekonomik, siyasal ve ticari istikrarsızlıklardan bir türlü kurtulamamıştır.

Gerçi nüfus artışı, çöken ekonominin dinamizmi ve potansiyeli için gerekiyordu ama üretim artış hızı nüfus artış hızının altında kaldığından, çocuk düşürme ve kısırlaştırma gibi yöntemlerle nüfusun planlanmasına doğru gidilmiştir. Kısırlaştırmanın en önemli amacı, aileden gelen hastalıkları önlemek ve doktorları diğer hastalıklarda kullanmaktı. Çocuk düşürmenin maliyeti ucuz tutularak masrafların iadesi sistemi getirilmişti. Aslında, yüzyıllar boyunca Budizm

(1) Edwin O. Reischauer; a.g.e., sh: 198.

(2) Maurice Moreau; L'économie du Japon «Que saisje» Paris, 1963, sh: 18.

veya Şentoizm dinleri de çocuk düşürmeye ve çocuk öldürmeye karşı açık ve kesin hiçbir tepki göstermemişti. Demek oluyor ki, Japonya din ile ekonomiyi birbirinden, daha o zamanlarda ayırmış bulunuyordu.

Daha sonraları, net doğum oranı % 1.7'ye düşürülmüş ise de nüfus mutlak olarak çoğalmaya devam etmiş ve 1965' de 98, 1981'de 116 milyona ulaşmıştır. 370.000 m² lik bir alanda yaşayan 116 milyon nüfusla Japonya, dünyanın en yüksek nüfus yoğununa sahip olma özelliğini de korumaktadır. Dinin etkisi olmadığı için nüfus planlanması uygulanabilmektedir. Bugün nüfus artış oranı % 1.2'dir.

Bilindiği gibi, İkinci Dünya Savaşı başlangıçta Japonya'ya büyük güç kazandırmıştı. 1940 da Fransa'nın yenilgisi üzerine Japonya, Hindin'in kuzeyini işgal edince ve daha sonra doğu asyayı hâkimiyeti altına alınca özellikle A.B.D., Almanya'nın batı Avrupaya egemen olması gibi Japonya'nın da doğu asya'yı etkisi altına almasından endişe duyduğunu açıkça belirtmiştir. 1941'de, Japonya orta hindi- Çini'ye de el attığı zaman A.B.D., İngiltere ve Hollanda petrole ambargo koydular. Ama bir türlü yılmayan Japonya 1942'de, Singapur'u ve Hollanda Endonezyası'nın büyük bir bölümünü ve Amerikan askeri birliklerinin desteğine rağmen Filipinler'i, nihayet Birmanya ve Tayland'ı ele geçirerek Batının koloni imparatorluklarına darbe indiriyor, Hint kapılarına dayanıyordu.

Bu durum karşısında A.B.D., Doğuda gittikçe büyüyen Japonya'yı çökertmek için savaşı bile göze alıyor ve savaşa karar veriyor. Japonya yeniliyor. Yenilen Japonya sadece savaşı kaybetmekle kalmıyor, büyük stratejik önemi olan hammadde sıkıntısı ile de karşı karşıya bırakılıyor. Sanayi üretimi yarı yarıya düşüyor. 2 milyon aktif nüfusunu kaybeden Japonya'nın tarımsal araçları, gübresi ve ilacı yoktu. Eksik beslenmenin yol açtığı fizik güçsüzlük yanında moral çöküntü daha ağır basıyordu. Böylece, Japonya kendi tarihinde ilk defa dış ülkelere boyun eğiyordu. «Tanrı rüzgârı» bu defa esmemişti.

Almanlar da 1945'de yenilmişti. Japonya, ancak 1945 atom bombalarının patlatılmasından sonra teslim oluyordu. Japon imparatorluğunun çöküşü, büyük maddi zararlar yanında kutsal inancı da sarsmıştı.

Enflasyon döneminde tarım ürünlerinin fiyatları öbür ürün fiyatlarından daha yüksekti. Pirinç ve balık dışında hemen hemen başka ürünlere rastlanmıyordu. Ancak, kıtlığın tek sebebi, savaş değildi şüphesiz.

Tarımda verimi arttıracak girdiler (gübre, ilaç) ve vasıflı işçiler yetersiz, işletmeler genellikle küçük ölçekli idi. Devlet taban fiyatları ile üreticileri destekliyordu. Bunların ötesinde ve biraz yukarda da değinildiği gibi, A.B.D.'nin uyguladığı abluka ile Japonların sömürge ve Doğu Asya ülkelerinden yaptıkları hammadde ve besin maddeleri ithaline son verilmişti.

İşte, yenilgiye uğrayan ve savaşın olumsuz sonuçlarını gören Japon halkı, başkalarının zararına da olsa, artık insanca yaşamak, mutlu olmak istiyordu, yenilikler peşinden koşarak, üretimi ve refahı arttırmak.

Tarıma elverişli topraklar (% 17) artan tarımsal nüfusu barındıramadığından bir işgücü transferine sebep olmuştur. Artan nüfus ve gelişen sanayi için ithal edilen besin maddelerinin % 20'ye, hammaddelerin % 50'ye varması da bunun doğal bir sonucudur. Ne var ki, Japon sanayinin gelişmesinde tarımın katkısı unutulmamalıdır. Tarımda vergi yolu ile sağlanan tasarruflar büyük ölçüde sanayi kesimine aktarılmıştır.

İkinci Dünya Savaşında tarım kesimi fiyatları en çok yükselen bir kesim olmakla beraber, sanayie oranla daha az zarar görmüştü. Ancak, eski tarımsal araç ve gereçler, hızla artan nüfusu ve büyüyen sanayii besleyecek güçte değildi. Üstelik, tarım işletmeleri daha çok küçük ölçekli olduğu için verim düşüktü. Tarım fiyatları boyuna yükseliyor, halkın satmalma gücü zayıflıyordu. Kötü beslenme kaçınılmaz-

di. Yeryer karaborsa görölüyordu. Oysa, sanayide verim artışı fiyatlarda az çok istikrar sağlıyordu.

Sınırlı topraklarda işletmelerin küçük ve orta ölçekte olması ve iş gücünün tarımdan sanayie transferi daha fazla sermayeyi gerektiriyordu. Bütün bu ve benzeri durumlar bir tarım reformu sorununu ortaya koyuyordu.

Toprak reformu, Amerikalıların da baskısı ile topraksız köylülerin toprak sahibi kılınması ve demokratik sistem içinde küçük ünitelerden oluşan tarım işletmelerine tarım kredisi sağlanması amacına dayanıyordu. Acaba, A.B.D., tarım reformu ile Japonya'yı bir tarım ekonomisi haline mi getirmek istemiştir?¹. Oysa, Japonya'nın tarıma elverişli toprakları sınırlıydı. İkinci olarak sanayi üretimi kısıtlanırsa Japonya ithalatını ödeyemeyecekti. Üçüncü olarak Japonya'nın büyük ölçüde hammaddelere ve enerji kaynaklarına ihtiyacı vardı.

Gerçekten, kömür adetâ tek yer altı madeni ve yetersiz. A.B.D.'nden ithal edilmektedir. Su, hem tarım ürünlerinin verimini yükseltmekte hem de elektrik enerjisinin sağlanmasında (hidro elektrik santralleri) büyük rol oynamaktadır. Nükleer enerjiden de yararlanılmaktadır. Suları temiz, ormanları temizdir Japonya'nın.

1946'da yapılan tarım reformu ile tarıma konan vergiler, İkinci Dünya Savaşı, aşırı bir enflasyona yol açtığundan köylüyü daha çok çalışmaya itmiştir. Ne var ki, tarımsal nüfusun % 25 dolaylarında azalmasına rağmen tarımsal yapılarda beklenen değişimler istenileni pek veremiyordu. Çünkü, öbür kesimlerde çalışan bazı çiftçiler bile, tepki göstermişler, eski durumlarının sürdürülmesinde ısrar etmişlerdir.

Yine tarım reformu ile belirli topraklarda verimi arttır-

---

(1) Françoise Pons; Tier-Monde, un cas de développement sans inflation: le Japon, Paris, 1963, sh: 59.

mak için kimyasal gübreler % 30 oranında arttırılmıştır. Dikkate çarpan bir diğer önemli olay da sınırlı ve küçük üniteli topraklarda genellikle küçük traktörlere yer verilmesidir. Aslında dağlık bölgeler mekanize bir tarıma pek uygun değildir. Makineden çok emeğe ihtiyaç duyulan bahçe tarımını geliştirmektedir. Bu bakımdan da, tarımda yatırımlar kısıtlıdır.

Tarım reformundaki bir amaç da daha az çeşitli ürün yerine daha çok değişik ürün yetiştirmektir. Tarım üretimi, 1950 yılına kadar sanayi üretimini aşmış, 1950'den sonra ise gerilemiştir.

Bir ekonomide tarımsal nüfus ne kadar fazla ise tarım ürünleri öz-tüketim (oto-konsumasyon) de o ölçüde çoğalır. İkinci Dünya Savaşından sonra, Japon dış ticaretinin daralmasında ve diğer zaruri besin maddeleri ithalinin kısılmasında bu öz tüketimin payı büyük olmuştur.

Acaba, fazla tarımsal nüfus enflasyona yol açar mı?

— Japonya'da sanayiın hızlı geliştiği ve nüfusun 1947'de 78 milyondan 1955'de 89 milyona ulaştığı dönemlerde, toplam istihdamda artış kaydedilmiştir. Gerçi gizli işsizlik ve psikolojik sıkıntılar görülür ama bu gizli işsizlik «gizli bir tasarruf» gibidir. Çünkü üretim artışı için hazır bir güçtür. Tarımdaki ücret düzeyi ile sanayide çalışılırsa yatırımların maliyetleri düşebilir.

Aynı biçimde tarım kesiminde, işçiler raasında sürdürülen rekabet, ücretleri maliyet enflasyonunun hızını yavaşlatığından sanayiın ücretlerini de istikrarda tutmaktadır. Bu bakımdan, bir maliyet enflasyonu ülke içinde değil, daha çok ithal ürünlerinin fiyat artışından doğabilir.

Şüphesiz Japonya kapalı ekonomi durumunda kalamazdı. Bir yandan, ülkede üretilmeyen ve yetersiz olan ürünleri ve sanayi için gerekli hammaddeleri ithal etmek, diğer

yandan bu ithalatı ödemek için ihracatı geliştirmek zorundaydı. Aslında iç tüketim bütün iç üretimi masedecek bir satın alma gücüne sahip değildir. Japon ekonomisinin dış ticarete bağıllığı dünya konjonktürünün gelişmelerine göre enflasyonist baskılar yaratır. Aşağıdaki tablo 1930-1957 arasındaki ithalat ve ihracat farkını göstermektedir.

Yıllar	İthalat		İhracat	
	Hammadde	Besin maddeleri	Hammadde	Besin maddeleri
1930	% 53,6	% 13,5	% 4,4	% 8,8
1955	47,4	29,1	3,2	6,9
1957	54,3	15,1	3,2	6,3

6 milyon hektar olan ekim alanı (% 17), aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, 1955 de çok küçük ünitelere ayrılmıştır.

0,5	hektar	2012 ünite
0,5	— 1 hektar	1976 ünite
1	— 2 hektar	1597 ünite
2	— 3 hektar	320 ünite
3	hektardan büyük	192 ünite

En önemli ürün pirinçtir. Pirinç tarım alanının hemen hemen % 50 sini kapsamaktadır. Değer bakımından ise pirinç toplam ürün değerinin yarısından fazladır (% 53). Pirinçle ilgili bir de atasözü var: «önce pirinç sonra sevinç».

Buğday ikinci ürün olarak gelir. Ancak buğday, ihtiyaca yetmediği için ithal edilmektedir. Daha sonra darı, kuş yemi, soya fasulyesi, mısır ve sebzeler üçüncü sırayı alır. Bu ürünlerin bir bölümü de hayvanlara yedirilir. Ekilebilir alanların sınırlı olmasından dolayı balıkçılığa ve su ürünlerine büyük önem verilir.

Japonya balıkçılıkta Peru'dan sonra dünyada ikinci gelmektedir. Deniz ürünleri protein ihtiyacını büyük ölçüde karşılamaktadır. Öte yandan, pirinç tüketimi azalmakta, ekmek, et ve süt ürünleri tüketimi artmaktadır. Talebin bu nitelik (kalite) değişimi genç kuşağın fizyolojik yapısını da etkilemektedir. Gerçekten, yeni kuşak daha iyi beslendiği için daha uzun boylu yetişmektedir. Bununla birlikte, besin sorunu birçok ülkede olduğu gibi, tamamen çözümlenmiş değildir. Amerikan buğdayı ve soya fasulyesi, Avustralya buğdayı ve eti v.s. ithal edilmektedir. Üstelik, 3000 km. mesafeden (bu en kısa mesafedir).

Aktif nüfusun dağılışı (% olarak)

Kesimler ¹	1920	1955	1964	1966	1969
Tarım	53,4	39,9	26,7	24,2	19,4
Sanayi	20,7	23,8	31,2	32,6	35,0
Hizmetler	25,9	36,3	42,1	43,2	45,6
TOPLAM	100	100	100	100	100

Bir diğer dikkat çekici nokta da, Japon sanayileşme hareketinin, tarım kesiminden kitle halinde değil, sadece, sanayide istihdamın artışını karşılamak için bir işgücü transferine yol açmasıdır. Gerçi bu transfer sonunda tarımda üretim artmıştı ama verim yine düşüktü.

6 milyon köylü ailenin, bir avuç ekilebilir topraklar üzerinde çalışma zorunluluğu da verim düşüklüğünden, başka bir deyimle, gizli işsizlikten başka bir şey değildir. Bunun içindir ki, tarıma dayalı bir sanayiın kurulmasına da ihtiyaç duyulmuştu.

Yalnız, sanayide gerçekleştirilen önemli gelişmeler (ge-

(1) Hubert Brochier, a.g.e., sh: 33.

lır artışı gibi) kent-köy arasındaki refah düzeyini bozmuş ve köyden işgücü transferini hızlandırmış ise de transfer olan işgücü yine sanayi kesiminde istihdam edilebilme ortamını bulabilmiştir. Böylece, tabloda da görüldüğü gibi, 1969 da çoğunu gençlerin oluşturduğu tarımsal aktif nüfus % 19,4'e düşmüştür.

Kesimlerin milli gelire katkıları ise şöyledir:

Kesimler	(%)
Tarım	6.0
Sanayi	37.4
Hizmetler	56.6

İkinci Dünya Savaşından sonra da özellikle tüketim malları ve kimya sanayiinde büyük gelişmelerin kaydedilmesinde, düşük ücretle çalışan tarım işçisinin payı unutulmamalıdır. ABD'nde tarımın mekanizasyonu, bir yandan sanayi için gerekli işgücünü sağlarken öbür yandan da, büyük bir verim artışını gerçekleştirmiştir. Ancak, böyle bir model toprağı bol ve tarımsal aktif nüfusu az olan ülkelere daha uygun düşmektedir. Oysa, Japonya'nın toprağı yetersiz, emeğı bol, tarım işletmeleri küçük olduğundan tarımsal nüfus fazlalığının kentlere doğru transferi kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Ama yeni sanayiler de, yukarıda değinildiğı üzere, bu transferi hemen hemen masedebilmektedir. Özellikle, tekstilde teknik okulu bitiren genç kızlar ucuza çalıştıkları gibi, verimi de arttırmada etkili olmaktadır. Bundan ötürüdür ki, «zengin köyle, kuvvetli ordu» formülü dillerden düşmemiştir.

Tarım üreticilerinin durumuna gelince, bunlar yeni teknik yöntemlere rağmen, geleneksel yapılarını pek değiştirmemişler, daha çok tutucuların ve politikacıların himayesine sığınmışlardır. Tarıma müdahale ederek garanti fiyatları

uygulayan devlet, piriç ürününü dünya piriç fiyatlarından daha yüksek fiyata almaktadır. Üreticilerin bu tür garanti gelirler yanında, tarımsal nüfusun azalışı da köylerin refah düzeyini yükseltmektedir.

Öte yandan, Japon hükümeti 1946 savaş sonrası fiyat artışlarını frenlemek ve tekelleşmelere karşı cephe almak için yasalar çıkardı. Özellikle, besin maddelerinin kıtlığı, ücret ve fiyatların denetim yetersizlikleri enflasyona yol açan önemli faktörlerdendir. 1939 da fiyat endeksi 100 kabul edilirse 1948 de bu endeksler 13000'e fırlamış ve ticaret bilânçosu sürekli açıklar vermeye başlamıştır. 1941'de 4.9 milyar yen olan para arzı 1945'de 30.3 milyar yen'e yükseldiğinden maliyet, talep ve kredi enflasyonları birbirini izlemiştir. Savaşın ve yenilginin kaçınılmaz sonucu olan hiper enflasyonun, 1949 yılma doğru şiddeti hafiflemiştir¹. Bunun dışında, Japonya ciddi bir enflasyon dönemi geçirmeden kalkınmasını sürdürmüştür. Çünkü, anti-enflasyonist bir politika uygulanmış, Amerikan işgal politikası etkili olmuş, ve yukarıda da belirtildiği gibi, Kore savaşı çok önemli bir pazar yaratmıştır.

Japonya'nın hezimete uğraması ile iş bitmiyordu. ABD'nin işgal politikasındaki başlıca stratejisi, japonların sosyalizme yönelmemeleri için demokrasiye dönmesi, reformlar yapması ve hiç değilse, başlangıçta harp sanayiini yeniden kurmasını önlemektir. Harp esnasında çalışan silah fabrikaları kapatıldı ve fabrikaların % 30'u galip ülkelere transfer edildi².

Tarım reformundan sonra 1947'de çıkarılan yasalarla Zaibutsular'm (Japon Tröstü) tazminat karşılığında kaldırılması dikkat çekicidir. Ancak, 1955'de Zaibutsu'lar yeniden kurularak japon kalkınmasında önemli rol oynayacaklardır.

Demokrasiye dönmek için de 1946'da yeni seçimlere gi-

(1) Françoise Pons; a.g.e., sh: 10.

(2) Françoise Pons; a.g.e., sh: 46.

dilmiştir. Liberal partinin kazandığı seçimlerde kadınlar ilk defa oy kullanmıştır. Öte yandan, geleneklere bağlılığı sarsan bir anayasanın hazırlanması ile de, imparatorun kutsal iradesine son veriliyordu. Şüphesiz bu tür değişimler veya reformlar, ABD'nin etkisi ve baskısı altında yapıldığından kamuoyunun tepkisine yol açıyordu. Aslında, Japon ekonomisinin gelişmesi bir bakıma Amerikan ekonomisinin gelişmesi demektir.

1946'da ikisi başına 17; 1950'de 132¹ 1953-1954'de; 190; 1956'da 229; 1957'de 253 dolar² düşüyordu. Ülkenin kalkınması için acaba işe nereden başlanılacaktı? Önce mali tedbirlerle bütçe açıklarının giderilmesi hedefi güdülmüştü. Tam bu sıralarda (Temmuz 1950) bir şans doğuyor, belki de bir Tanrı rüzgârı esiyor: Kore savaşı rüzgârı. Kore savaşı Japon sanayine yeni bir dinamizm getiriyor. Çünkü, ABD, büyük miktarda Japon mal ve hizmetleri talebinde bulunuyor. Gerçi Japonya bir üs oluyordu ama ABD'nin savaş alanına uzak olmanın zorunlu kıldığı bu talep artışı, Japon sanayiinde beklenmeyen bir patlama yapıyor. Makine ve otomobil sanayiinin gelişmesi ile de, yan sanayiler hızlı bir ekonomik büyüme aşamasına girmişlerdir. Kitle üretiminde istikrar sağlamak amacıyla birleşmeler, yan sanayilerde de yenileşmeye doğru adım atmayı zorunlu hale getirmiştir. İkinci olarak, gelişmiş ülkelerde bile pek rastlanmayan ve geçmişin derinliklerinden gelen sabırlı, dinamik, yetenekli ve düşük ücretlerle çalışmayı gönülden benimseyen milliyetçi Japon işçileri, ekonomik kalkınmada baş rolü oynayacaklardır. Üçüncü olarak, yıkılmış ve eskimiş sermaye (yatırım) malları yerine, modern teknoloji ve üretim yöntemleri uygulama alanına konuluyor. Nihayet, Çin'de 1947'den sonra başlayan ihtilâl hareketleri ve sosyalist hükümetin kuruluşu, kısaca Çin'in sahneye çıkışı karşısında da ABD'nin Japonya'ya her türlü yardım yapması ve yardımları arttırması ka-

(1) Edwin O. Reischauer; Histoire du Japon et des Japonais, de 1945 à 1970, Volume: II Paris, 1973, Sh: 40.

(2) Françoise Pons: a.g.e., Sh: 7.

çınılmaz oluyor. Böylece, komünizm tehlikesi de uzaklaşıyor-
du. Ama Japonya yeniden dış tehlikelere karşı silahlanma
yoluna da gidecektir.

Bunun üzerine, Japon kalkınma modelini âdeta çizen
ABD, mali durumu güçlendirerek enflasyon hızını düşürecek
önlemleri getirecektir. Nitekim, hazırlanan «Dodge Planı»
şöyle özetlenebilir:

- Bütçe harcamaları kısılacak,
- Devlet yatırımları azalacak (bütçede denklik için) ve
tasarruflar özendirilerek özel kesime ağırlık verilecek,
- Kantitatif ve kalitatif (selektif) kredi politikası izle-
necek,
- Sübvansiyonlar kısılacak. Gerektiğinde, sübvansiyon-
lar en verimli sanayilere ve ihracata verilecek,
- Firmaların büyümesi sağlanacak,

Şüphesiz oldukça sıkı ve sert görülen bu önlemlerin ye-
rine getirilmesinde ABD yardımcı olacaktır. Gerçekten 1950'
ye doğru fiyatlarda istikrar sağlanmış ve rekabete dönülme-
si karaborsayı elimine etmiştir. Ancak, küçük firmaların ye-
rine geçen büyük firmalar (Zaibutsu) başlangıçta işsizliğe
sebepe olmuşlardır. 1948'de 240.000 olan işsizler 1949'da
340.000'ne yükselmiştir¹.

Japonya 1950 Kore Savaşında da enflasyonsuz kalkın-
masına ikinci aşama olarak başlamıştır. 1948-1949 arasında
verim % 95, 1949-1950 arasında % 27 artmış ise de, Kore sa-
vaş sonunda düşmüştür.

Ashında, 1937'den beri gitgide gelişen batının teknik yön-

---

(1) Françoise Pons, a.g.e., Sh: 63.

temleri, savaşlar yüzünden Japonya'ya bir türlü ulaşamamıştı. ABD'nden de teknik bilgiler (know how) geliyordu. Sanayileşme için gerekli olan bu faktörler yanında dev tankerlerle hammadde ve enerji kaynaklarının ucuza taşınması, (malîyetler düşüyor) Japonya'nın ekonomik kalkınmasına akıl almaz bir hız getirmiştir. Sanayi devleşiyordu. Çünkü Asya'daki eski japon pazarları yeniden kazanılıyor, ABD ile diğer birçok ülkede yeni pazarlar açılıyordu.

Öte yandan, 7 yıllık Amerikan işgali japon zihniyetinde ve ekonomik alanda önemli değişmelere yol açmıştır: savaşçı kollektif irade yerine barışçı kollektif bir irade geçmiştir. 1945 yenilgisinin getirdiği bir başka önemli değişiklik de, militer yöneticilerin yerini büyük iş adamlarının almasıdır¹. Acaba bu değişmeler-japon politikasının veya rejiminin iflası mıydı? Tartışılabilir.

Uzun süre moral ve fizyolojik sefaletin bilincine varan işçiler, seslerini duyurabilecek ortamı artık bulmuşlardı: bir kaç faaliyet dışında bütün işçileri kapsayan bir sendikalaşma ortamı. Bu alanda da baş rolü ABD'leri oynamıştır. Böylece, sendikalar verime uygun olarak ücret artışlarını sağlayabilecekti.

Aslında, ilk işçi sendikası huristiyan militanlar tarafından 1912'de kurulmuş² 1918'den sonra da iş anlaşmazlıkları ve grev olayları kendini yavaş yavaş göstermiştir.

1917 Rus İhtilâli ile marksist fikirler yayılmaya başlıyor. Gerçi sosyalist partinin temelleri, 1901 de atılmıştı ama bu fikir akımları Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra geliyor. 1922'de komünist parti kuruluyor³. 1925'de işçi sınıfına oy hakkı veriliyor ve sol partiler yasal olarak tanılıyor.

---

(1) Pierre Pistié; La rentrée en scène du Japon, Paris, 1972, Sh: 42.

(2) Edwin O. Reischauer; a.g.e., volume I, Sh: 200.

(3) Edwin O. Reischauer; a.g.e., volume, I, Sh: 203.

Dış ticarete de, karaborsada olduğu gibi, bir kısır dön-
gü kendini belli ediyordu. Şöyle ki: altın ve döviz stokları
hemen hemen tükendiğinden ithalat ödenemiyordu. İthalat
ödemek için ihracat kaçınılmazdı. İhracat da hammadde
ithaline bağlıydı. Yetersiz sanayi üretimi ihracatı kısıtlamış-
tı. İhracat olmayınca döviz sağlanamazdı. Başka bir deyiş-
le, dövizsiz ithalat, hammaddesiz ihracat, ihracat olmadan
da döviz birikemezdi. Bu bakımdan, besin maddeleri ve ham-
maddeler ithalindeki açıklar ABD tarafından giderilmeye ça-
lışılmıştır.

Nihayet, sermaye de yetersizdi. Çünkü:

- 1 — Kişi başına düşen milli gelir 1936'da 211 dolar iken, 1947'de 105 dolara inmiş ve sermaye birikimini kısıtlamıştır. Milli geliri arttırmak için sermaye yanında işçinin verimi de önemlidir. Bu bakımdan, işçinin verimi aynı zamanda sermayenin bir fonksiyonudur.
- 2 — Eski üretim araçları ve yöntemleri sürdürülüyordu.
- 3 — Askere alınan işçiler yerine savaş boyunca genellikle vasıfsız işçiler çalıştırıldığından verim düşmüştü.
- 4 — Kişi başına isabet eden düşük gelirler yetersiz beslenmeye yol açmış ve bu da verimi olumsuz yönde etkilemiştir.
- 5 — Moral çöküntüsü ve psikolojik faktörler de verimin azalmasına, verimin azalması da ücretlerin düşmesine yol açmıştı.

Özetlersek 1945-1952 arasında başlıca üç önemli konu üzerinde durulduğu görülüyor:

a — ABD'nin Japonya'ya eski ekonomik yapılarının kalıntılarından temizleyip demokratik bir devlet biçimine dönüştürmesi,

b — 1948-1950 arasında, ABD'nin, Japon ekonomisinin yeniden biçimlenmesine yardım etmesi,

c — 1951'den sonra, Kore Savaşı'ndan ötürü ABD'nin Japonya'ya âdeta siyasal ve ekonomik bağımsızlık kazandırması.

Kore Savaşında, ABD'nin Japon ekonomisine etkisi şöyle özetlenebilir:

Sanayi kesiminde verimi sınırlayan faktörlerin kaldırılması üzerinde durulmuş Mitsui¹ ve Mitsubishi² firmalarına küçük firmaları birleştirmek yetkisi verilmiştir. 1951-1955 Beş Yıllık Kalkınma Planında sanayi üretimi (silahlarla birlikte) büyük ölçüde artmıştır.

İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı Kore Savaşı esnasında uygulanmıştır. Çünkü, Kore Savaşı ekonomide önemli değişiklikleri yapmayı gerektirmiştir. Ancak, ücretlerin korelatif yükselişi enflasyonu şiddetlendirince 1953'de yeni bir def-

-
- (1) Mitsui, XII. yüzyılda kurulan ve ipek ticaretiyle gelişen en büyük trösttür. 1894 Çin ve 1905 Rus Savaşları Mitsuiiler için bir büyüme fırsatı olmuş ve bütün motor sanayiini ele geçirmiştir. Bu güçlenme 1945'den sonra da sürmüş ve bugün birçok banka ve karteli denetimi altına almıştır. (Meydan Larus).
  - (2) Mitsubishi, İkinci Dünya Savaşı'na kadar sanayi, bankacılık ve madencilik faaliyetlerinin % 50'sini ellerinde tutan iki büyük tröstten biridir. 1868'de kurulan Mitsubishi Japon kapitalizminin gelişmesinde önemli rol oynamış; 1890'dan sonra ise ulaşım ve gemicilik dallarında da başarılar sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin etkisiyle, Mitsui gibi parçalanmış ama 1952'de yeniden kurulmuştur. 1964'de 3 dev teşebbüs Mitsubishi Çukogya adı altında birleşmiştir. (Meydan Larus).

lâsyon politikası daha uygulanmış ve kredi kısıtlamalarına başvurulmuştur¹.

Yalnız burada önemli bir noktaya değinmek gerekir: O da Kore Savaşının yol açtığı enflâsyonun, İkinci Dünya Savaşının hemen ardından gelen enflâsyondan farklı olmasıdır. Şöyleki:

Yeni enflâsyon iç talepten çok, dış talebin baskısından doğmuştur. Dünyada teçhizat mallarındaki yetersizlik kendini gösteriyordu. Nasıl gemi yapımı, dokuma, ilaç, mekanik araçlar gibi yatırım malları talebi artıyordu ise aynı biçimde tüketiciler de gelecekte zor duruma düşmemek endişesiyle, mümkün olduğu kadar, fazla mal almakta acele ediyordu.

Japonya bu talebe nasıl cevap verecekti? Japon ekonomisi bu yeni talebe göre nasıl düzenlenecekti?

Japonya'nın belli başlı imkânları şunlardı:

- 1 — 1949 - 50 yıllarında yetersiz satınalma gücünden dolayı biriken stoklar.
- 2 — Daha önce yapılan yatırımların meyvelerini vermeye başlaması.
- 3 — Zaibutsu'larm güçlenmesi.
- 4 — İş gücü rezervinin hazır beklemesi.
- 5 — 1950 den sonra 5 yıllık kalkınma planlarının uygulanması. İlk beş yıllık plan, 1951 - 1955 yıllarını kapsar. Emredici ve zorlayıcı değildir.

Mitsubishi, dev firmalardan biri. Özellikle elektronik cihazlar üretiminde, bankacılıkta ve gemicilikte çok önemli gelişmeler kaydetmiştir. Elde edilen yüksek verim, araştır-

(1) Maurice Moreau; a.g.e., sh: 36.

maların, teknik entegrasyonun ve sürekli yeni bilgilerin (yeniliklerin) bir sonucudur. Yeni yeni üretim modellerinin sunulması talep hacmini genişletmektedir. Bu teknik entegrasyon yanında hemen hemen mübadelelerde de entegrasyona gidilmiştir. Çünkü, üretimde ve dış ticarete devletin kararlarına göre pek hareket edilmez. Mitsubishi, kararlarında bağımsızdır.

Beş büyük firma, gemi sanayiinin yarından fazlasına sahiptir. Dünyada bulunan 200 civarındaki dev firmaların 45'i Japonya'dadır¹. Bu büyük firmaların dikkate değer özelliklerinden biri vasıflı işçileri (sadece sanayiden gelen işçileri) toplaması ve bunlara yüksek ücret ödemesidir.

Daha çok batı ülkelerinden alman teknolojinin ve onun gelişmesi sayesinde sanayileşmiş ülkelerle boy ölçüşen, hatta bazı alanlarda daha ileri giden Japonya'nın kollektif bilinç ve dayanışma anlayışı da üretimi arttıran önemli bir faktör sayılmaktadır.

Japon firmaları ile personeli arasında kurulan ilişkiler, «paternalizm»e dayanır. Paternalizm, firmaların işçi ve personel eğitimini, onların mesleki ve ekonomik çıkarlarını düşünmesi kısaca, her türlü sorumluluklarını üstlenmesidir. Böylece, bütün japon firmaları işçilerine (personel) lojman ve mesken, sağlık sigortası, tatmin edici bir düzeyde emeklilik tazminatı, servis ve ulaşım hizmetleri, tatil ve dinlenme kampları, spor imkanları sağlamaktadır. Bunlara genel kültür dersleri, müzik çalışmaları da eklenebilir.

Ücretler ise bu dolaylı yardımlardan ötürü düşüktür. Ücretlerin düşük tutulmasının bir sebebi de, daha önce belirtildiği üzere, ihracatı arttırmaktır.

Batı ülkelerinde de pek görülmeyen bu değişik sosyal yardımların yapılması, japon firmalarının görevleri arasında sayıldığı inancına dayanır. Hem üretim hem de ihracatı et-

---

(1) Serge Mactoux; La croissance et les systèmes économiques Paris, 1972, sh. 210.

kileyecek olan bu ruh ve güç birliği, temel bir faktördür. Çünkü işçi de kendi refah ve sosyal durumunun, firmanın başarısına bağlı olduğunu çok iyi bilmektedir. Üretim ilişkileri bir ailedeki ilişkilere benzer. İşçi artık o firmanın yabancıları değil bir üyesidir. Firmanın başarısı için çalışır. Firmanın başarısı, onun başarısıdır. Yeteneksizler bile, eğitilmektedir. Firma ile personeli el ele vermiştir. Bu, bir duygunun, bir bağlılığın, bir ahlâk anlayışının sonucundan başka bir şey değildir. Bu, kişisel heyecan, davranış ve bilincin yerine kolektif heyecanın geçmesidir. Çok çalışkan, disiplinli ve temiz giyinen Japon işçisi, kendini çalıştığı firmaya adamıştır artık. Batı ülkelerindeki işçiler, daha çok gelirlerinin artmasını bekler ama kolektif sorumluluğu pek üstlenmezler.

Çeşitli sosyal yardımlar, ruh ve güç birliği yani işçilerin firmalara bağlılığı ve kendilerini devamlı işçi olarak görmeleri gibi verimi arttıran bu özelliklere diğer ülkelerde pek rastlanmaz. İşçi sınıfı, batıdaki gibi, siyasal iktidarı paylaşmak amacıyla değildir. Daha az istekte bulunur. Kişinin değil, grubun zihniyeti ağır basar. Bütün firmaların işçileri birbirlerine yardım ederler. Verim artışı ile ücret artışı arasında uyum sağlayan işçiler, çok defa «işveren şarkıları»nı söyler, müzik dinler ve filim seyrederek.

Eh modern teknolojiyi uygulama alanına koyan Japonya, her şeye rağmen, feodal düzenden tamamen kopmamıştır. Çünkü, sosyal psikoloji bakımından kolektif bilinç ve davranışın firma düzeyini aşip milliyetçiliğe kadar gittiği bir ortamda, eski inançlardan kopmak pek düşünülmeyecektir. Toplum çıkarlarının kişisel çıkarlardan üstün sayılmasının bir nevi kolektivizm anlayışı olduğunu ileri sürenler de vardır¹. Şu farkla ki, Rusya'da kolektivizm uygulanırken kişisel çıkarlardan, ücret artışlarından ve kişisel primlerden vazgeçilmiş, planlar ve sosyalist heyecan yeterli olmamıştır. Gelişmiş bir kapitalist ülke olan Japonya'da ise firmalar daha farklı etkenlerle desteklenmektedir.

1960 yılı seçimlerinde oyların % 57.5'ini (296 sandalye)

(1) Maurice Moreau; a.g.e., Sh: 66.

alan liberal demokrat parti, iktidara geldiği zaman Başbakan İkedâ, politikada yıkıcı ve sert çatışmalara son vererek 10 yılda milli gelirin iki katına çıkarılabileceğini söylüyordu. Ashnda, 1950'den sonra gerçekleştirilen büyüme hızı bütün kalkınmış ülkelerin büyüme hızından yüksek olmuştur. Ortalama % 10'a varan büyüme hızı, 1960-1966 arasında yılda ortalama % 14'e ulaşmıştır. Ancak bu hız, 1966'dan sonra aşırı yatırımların sınırlandırılmasından ötürü yavaşlamış ise de bir ara (1970) % 25'e çıkmıştır. Bu başarı üretim yöntemlerindeki sürekli yenileme zorunluluğunun ve gücünün bir sonucudur. Yüksek büyüme hızından yararlanmak amacıyla Japon yatırımlarına katılmak isteyen ülkelerin sayısı da az değildi.

Normalin üstünde kaydedilen bu büyüme hızı Japonya'yı 1960'larda ABD ve Rusya'dan sonra üçüncü ekonomik güç durumuna getiriyor. Ödemeler dengesinde açıklar kapanıyor, hattâ fazlalıklar elde ediliyor. 1970 de 20 milyar dolar döviz rezervi sağlanıyor. Belli başlı ihraç ürünleri, makine, motor, çelik, otomobil, elektronik cihazlar, dokuma v.s.dir. Makine, elektronik ve kimya sanayiilerinin geliştirilmesi, dışa bağılılığı azaltmıştır.

İhracat ve İthalat (1969)

İhracat		İthalat	
ABD	% 34.0	ABD	% 31.7
Asya (Çin, Kore, Hong-Kong, Filipinler, Singapur, Vietnam v.s.)	27.7	Lâtin Amerika	7.7
Orta Doğu	4.1	Afrika	6.0
Batı Avrupa (CEE)	12.8	Okyanusya	9.3
Komünist ülkeler	4.8	Asya	15.9
Lâtin Amerika	5.9	Orta Doğu	13.4
Afrika	6.7	Batı Avrupa	9.8
Okyanusya	4.0	Komünist ülkeler	5.6

(1) Edwin O. Reischauer; a.g.e., volume II, Sh: 82.

Ne var ki, 1970 den sonra başlayan petrol krizi karşısında (fiyatlar % 25 yükselmiştir) Japonya da, öbür ülkeler gibi, daha dikkatli hareket etmek zorunda kalmış, ham madde ve özellikle enerjide yeni kaynaklar aramaya ve tasarruf yolları bulmaya yönelmiştir.

1980 de büyüme hızı % 4.2; 1981 de % 3.5 olarak gerçekleşmiştir. 1982 de ise büyüme hızı % 4.0 gerçekleşmiştir.

Bir diğer dikkate çarpan durum da, Japonya'nın özellikle son yıllarda ABD den yaptığı ithalatın azalmasıdır. 1980 de Japonya'nın ABD den yaptığı ithalat 4.7 milyar, 1981 de yapılan ihracat ise 130 milyar dolardır.

Japonya üçüncü ülkelere yaptığı dış yardımlarla da etkinlik alanını ve dış pazarları genişletmek hedefini gütmektedir. Japon yardımlarının önemli bir bölümü de kendine uygun ham madde kaynaklarının araştırma projelerine harcanmaktadır. Bu amaçla verilen krediler 500 milyon doları aşmıştır. Asya kıtasından başka, Japonya Afrika kıtasını da yayılma alanı olarak seçmiş bulunmaktadır.

İhracatı arttırmak ve sürdürmek için japonların dünya pazarlarında damping yolu ile hâkimiyet kurmaları, gelişmiş ülkeleri endişelendirmektedir. Çünkü japon ihraç ürünlerinin maliyetleri % 25 dolaylarında daha düşüktür. Son yıllarda otomobil ihracatındaki artış hem ucuz hem de kaliteli oluşun bir sonucudur. Öte yandan, her ülkenin kendi özelliğine göre üretimle de rekabete giriyor (İsviçre ile saat rekabetinde olduğu gibi).

Bu dikkat çekici gelişmeler karşısında Japonya 1972 de Batı'nın baskısıyla Yen'in değerini % 17 revalüe etmiştir. Yani Yen, dolara oranla biraz daha değerlendiriliyordu. Amaç gelişmiş ülkelerin Japon sanayi ürünlerinin pahalıya satılmasını zorunlu hale getirmektir. Ne var ki, aynı yılda İngiltere Sterling'i dalgalanmaya bırakınca yeni bir para bunalı-

mı başlamış, japon ihracatı azalacağına artmıştır. Çünkü, gelişmiş batı ülkelerinde fiyat yükselişleri (enflasyon) japon ürünlerine olan talebi uyarmıştır. Japonların çekindikleri nokta talebin azalacağından çok, ham madde fiyatlarının artacağı korkusudur.

Tüketim meyli genel olarak düşüktür. Verim de yüksek olduğundan sermaye birikimi kolaylaşmakta ve yatırım imkânları artmaktadır. Gösteriş için tüketim de sınırlıdır. Tasarruflar milli hasılanın % 40 dolaylarındadır. Diğer gelişmiş ülkelerde bu oran % 20'dir. Tasarrufların % 50'sini özel kesim, % 30 unu halk, % 20'sini de devlet sağlamaktadır¹. Hisse (pay) senetlerini ve tahvilleri kolayca satan bankalar yatırımları besleyen önemli kuruluşlardır. Yabancı sermayeye de kapılar kapanmış değildir.

Devlet, yatırımları belli hedeflere yöneltmek için kalkınma bankası gibi finansman kaynağı sağlayan bankalar da kurmuştur. Bunların kaynakları, büyük ölçüde, posta idarelerine faiz karşılığında yatırılan tasarruflardır.

Japon sanayiinin yapısı, bir bakıma da, nüfusla ilgilidir. Yani artan nüfusu masedebileceği büyük ve küçük sanayiler yan yanadır. Büyük dev firmalar yüksek verimle, —gelişmiş ülkelerde olduğu gibi— orta ve küçük firmalar ise sermayesi az, işgücü fazla, ama verimi oldukça yüksek bir düzeyde çalışmaktadırlar. Bu ikili kesim aşırı nüfusun istihdamı politikasından başka bir şey değildir.

Büyük firmalar, devletin yardımı ve himayesi altında çok defa öncülüğü ile kurulmuştur; pamuk sanayii, maden sanayii, çelik sanayii, gemi sanayii gibi. Pamuk sanayii önce devlet tarafından kurulmuş, sonra daha ekonomik işletilmesi kaydıyla özel kesime devredilmiştir. Bir önemli nokta da, otomasyonun üretime uygulanması sırasında, batı ül-

---

(1) Serge Mactoux; a.g.e., sh 205.

kelerinde görüldüğü üzere, sendikalarla işverenler arasında bir sorunun çıkmamasıdır.

Büyük firmalar (Zaibatsu, tröst, kartel tipi) ülkenin ihtiyacı olan alt yapılara da yönelmişler ama devletten mali kolaylıklar sağlamışlardır. Böylece, özel kesim, kamu kesimine ekonomik kalkınmada yardımcı olmaktadır. Bu işbirliği bir güvenin sonucudur. Diğer ülkelerde özel-kamu ilişkilerine iyimser bir açıdan değil, daha çok bir şüphe ve politik bir çıkar ile bakılmaktadır. Üstelik, Japonya'da özel kesim devletin direktif ve kontrollerine karşı tepki göstermemekte, tersine bunu normal saymaktadır. Devlet müdahalesi, modern devletçilik anlayışı içerisinde yapılmaktadır. Bu bakımdan, Japonlar batı ülkelerdekinden daha «volontarist» ve daha «dirijist» bir anlayışa sahiptirler.

Zaibatsu, bir ailenin elinde toplanan holding şirkettir. Bu şirket sermayesinin çok az bir bölümü yabancılara aittir. Öte yandan, Zaibatsu, batı ülkelerinin dev sanayi kuruluşlarından farklı olarak modern ekonominin bir çok dallarını kapsamakta ve ona göre üretime gitmektedir. Küçük firmalar da var. Büyük firmalar bunlara daha çok kredi ve hammadde sağlar.

Zaibatsu'larm iç politikası başlıca iki amaç gütmektedir: rasyonalizasyon ve konsolidasyon.

Rasyonalizasyon, mübadele mekanizmalarını geliştirmek, petrolde, plastik ve likit gaz gibi yan ürünlerde bütünleşmiş bir üretim biçimi ile teknik entegrasyonu gerçekleştirmektir. Konsolidasyon ise iç rekabeti yavaş yavaş elimine ederek kuvvetlenmek ve piyasaya hâkim olmaktır. Uygulamada rasyonalizasyon, konsolidasyona oranla daha etkilidir.

Zaibatsu'ların dış politikalarına gelince, bu politika üretimi arttırmak ve çeşitlendirmek amacına dayanmaktadır. Bu amaca varmak için de «kollektif projeler» hazırlanarak

yüksek düzeydeki kadrolardan, sermaye ve teknik bilgilerden ortak yararlanmak yönüne gidilmektedir. Böylece, dev firmalar japon ekonomisini aşırı yatırımlarla boğmuş ve kartelleşmeye kadar götürmüştür. Bu firmalar arasında rekabet yapılmıyor demek değildir. Tersine, rekabet fiyatları ve kârları düşürüp ihracatı etkilemektedir. Aslında, firmaların amacı kısa dönemden çok, uzun dönemde kâr etmek hattâ düşük oranda kârlara razı olmaktır.

Orta ve küçük firmalara ve bu tür firmaların benzeri sorunlarına bütün sanayileşmiş ekonomilerde de rastlanır. Büyük ve küçük firmalar ayırımı aslında, ülkenin ikili yapısını yansıtır. İkili kesim arasında bir nitelik farkı da vardır. Başka bir deyişle, modern faaliyet alanları ile gelişmemiş faaliyet alanları yatay birleşme, organizasyon, sermaye ve verim bakımlarından da birbirinden farklıdır. Orta ve küçük firmaların korunmasındaki bir amaç da, onların fazla iş gücüne çalışma ortamı yaratmasıdır.

Teknik gelişmeye, işçi sayısına ve verime göre tanımlanan orta ve küçük firmalar, Japonya'da daha çok giyim, tekstil, besin, personel ve kimya sanayiinde başarı göstermişlerdir. Bu firmaların en önemli avantajları ve özellikleri, geniş ölçüde uyum kabiliyetine veya esnekliğe sahip olmaları, yani sermayelerinin yetersizliğine, teçhizatın ve üretim tekniğinin eskiliğine rağmen, talebe göre üretimlerinin niteliğini değiştirebilmeleridir. İpek satışları yavaşlarsa naylon üretimine hemen geçebilmektedirler. Tahta sandal talebi azalırsa plastik sandal üretebilirler.

Ne var ki, orta ve küçük firmaların talep değişmelerine rahatlıkla cevap verebilmeleri bir bakıma büyük firmalara bağlıdır. Çünkü küçük firmaların büyük firmalara bağlılığı arttıkça ve iş bölümü geliştikçe talebe göre üretimin niteliğini değiştirmek kolay olmayacaktır. Üstelik, küçük firmalar vasıfsız işçiler yanında, geçici olarak tarımdan gelen ve düşük ücretlerle çalışmak isteyen işçileri de alırlar.

Nüfusu, sermayeye oranla daha çok olan bir ülkede verimin bile bile düşük kalacağı iktisat ilkelerine uygundur. Büyük firmalar, modern tekniği uygulayıp üretimi arttırdıkları gibi, yüksek ücret karşılığında en yetenekli işçileri de alabilmektedir. Ayrıca, bunların eğitimini sürekli olarak geliştirmek yoluna giderek dış talep için üretimi hızlandırır- lar. Küçük firmalar ise daha çok tarımdan gelen işçileri düşük ücretle çalıştırdıkları ve yerli sanayiin temelini oluşturdukları için geleneksel tüketim mallarını ucuza üretmişler ve bu yoldan da ihracata önemli katkılarda bulunmuşlardır. Küçük firmaların karşılaştıkları en büyük sorun, kolayca kredi bulamamalarıdır. Bunun için, devlet küçük firmaları vergi indirimleri yolu ile himaye etmekte ve onlara yardımcı olmaya çalışmaktadır. Bir diğer rahatlatıcı yol da, küçük firmaların tahvil çıkararak sermaye bulabilmeleri ve bankalara olan bağılıklarını azaltmalarıdır.

Japon sanayiinin geleceği ne olabilir? Ekonomik motivasyonlarda önemli değişiklikler beklenebilir mi?

Her şeyde olduğu gibi, sanayide de bazı değişmeler ve gelişmelerin meydana gelmesi normaldir¹. Batı kültürünün ve tekniğinin yaygınlaşması karşısında sendikaların kuvvetlenmesi, temelde olmasa bile, bazı sosyal değişmelere yol açabilir. Kişisel ekonomik motivasyonlara ve refah düzeyinin yükselmesine bağlı olarak yeni ürünler yaratılabilir, iç ve dış pazarlar gelişebilir. Teknik ve ekonomik gelişme sonunda da ücretler ayarlanabilmektedir. İşçilerin bir bölümü geleneksel yapıların değişmesini istemektedir.

Japonya'nın sanayide gerçekleştirilen değişmelerle ekonomik bakımdan dünyanın üçüncü büyük ülkesi haline gelmesinin nihai amaç olmadığını ileri sürenler de var. Onlara göre, toplam üretim kapasitesinin, bütün Afrika kıtasının dört katma, Lâtin Amerika'nın iki katma eşit, yani miktarlar yönünden başarılı olması yeterli değildir. Bu zenginlik

(1) Edwin O. Reischauer; a.g.e., volume II, Sh: 67.

karşısında eski dayanışma bağları kopmakta, inançlar zayıflamaktadır. Japon toplumu «ek bir ruh» olmadan yaşayamaz. Yine onlara göre, batının ağır sanayii ile rekabet edebilmek için sermaye temerküzüne gidilmiş ve böylece yatırım malları arttırılarak tüketim malları üretimi kısılmıştır. Gerçekten 1935-1963 arasında aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, hafif sanayiın payı yavaş yavaş azalmış, ağır sanayiinki artmıştır:

Sanayi Dalları	Yıllar	
	1935	1963
Hafif Sanayi (Tekstil)	% 52 (32)	% 36 (12)
Ağır Sanayi	48	64

Bütün bu ve benzeri görüşlere karşılık, yetkili uzmanlar Japonya'nın büyüme hızı düşse bile, bir süre daha ekonomik dinamizmini sürdürmek şansına sahip olduğunu söylemektedirler. Yirminci yüzyılın sonuna doğru, kişi başına gelirin batı avrupalıların gelir düzeyini aşacağını, aslında şimdilik düşük kalmasının artan nüfustan ileri geldiğini, toplam üretimin Rusya'nın üretimine eşit olacağını iddia etmektedirler.

Bu görüşe yol açan en önemli faktör, japon sanayiinin gitgide gelişmesi, yani sürekli yenilikler yaratmasıdır. Çelik ve motor üretiminde dünya üçüncüsü, elektronik alanda dünya ikincisi olan Japonya'nın ağır sanayide, gemicilikte, kimya ve hassas cihazlarda dünya kamuoyunun dikkatini nasıl çektiği bilinmektedir.

Ağır sanayi için gerekli ortamı hazırlayan başlıca faktörler şunlardır:

- Kore Savaşı,
- Dünya silahlanma yarışı ve silah talebinin artması,
- Anti tröst kanunlarının kaldırılması,
- Demir-çelik sanayiinin modernleştirilmesi,
- Yeni fabrikaların kuruluşu,
- Süper-tanker talebinin (özellikle dış ülkelerin) artışı,
- İhracatın gittikçe gelişme kaydetmesi,
- Eski üretim tekniğinin değiştirilmesi ve sık sık yenilik ihtiyacının doğması.

Ağır sanayide büyük rol oynayan çelik üretimi yılda şöyle bir gelişme izlemiştir:

Yıllar	milyon ton
1929	2.3
1956	10.0
1960	20.0
1961	27.6
1967 ¹	60.0
1975	100.0
1980	114.0

Gelir düzeyi yükseldikçe (1978 de kişi başına gelir 6000 dolardı) tüketimin yapısı değişecektir. O zaman yatırımların da bir kısmı ağır sanayiden ve ihracat kesiminden tüketim malları üretimine ve çeşitlendirilmesine kayabilir.

(1) ABD. 118, Rusya 102 milyon ton çelik ürettiklerinden Japonya 3. sırayı almıştı. İngiltere'nin üretimi ise 24 milyon tondur.

Hafif sanayi ürünleri ile de Japonya, asya ülkeleri karşısına çıkmaktadır. Aslında bu tür ürünler az sermayeyi yeterli ve düşük ücretle fazla emeği gerekli kılmaktadır.

Japon sanayi politikasına yön veren MİTİ'dir. MİTİ, Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığını (Ministry of International Trade and Industry) temsil eder. Sanayi politikaları tartışılarak hazırlanır. Tartışmalara bankalar, sendikalar, iş çevreleri, bilim adamları katılır. Fiyatlar, üretim, tüketim, çevre sorunu tartışılır. MİTİ, dış ülkelere en uygun fiyattan yeni teknolojiyi ithal etmektedir.

İlgi çeken bir nokta da, ham madde sıkıntısının Japonya'ya âdeta büyük bir avantaj sağlamasıdır. Şöyle ki; çelik sanayii, daha ucuza enerji kaynağı elde edebilmek için deniz kenarında kurulmuştur. Sonra, ham maddeye olan ihtiyaç, gemi sanayiine büyük bir dinamizm getiriyor ve bir gelişme hızı kazandırıyor. Avusturalya'dan ve Hindistan'dan demir mineralleri, ABD'den kömür ithal ediliyor.

Elektronik sanayii, daha az hammaddeye karşılık, daha fazla işçiyi istihdam ettiğinden ve hassas ürünler ürettiğinden, Japonların büyük önem ve yer verdiği bir sanayidir. Böylece, elektronik ürünlere daha kolay dış pazarlar bulunabilmektedir. Ancak, elektronik ürünler boyuna değiştiği için teknoloji ithali kaçınılmaz olmakta ve sürekli bilgi birikimini zorunlu kılmaktadır.

Tüketim alışkanlıklarında da meydana gelen değişimler, geleneksel sanayi kesiminin faaliyetini yavaşlatabilir ve üretim, değişen yeni ihtiyaçlara göre düzenlenebilir. Bunu da daha çok büyük firmalar (büyük yatırım yapan firmalar) gerçekleştirebilir. Son yıllarda küçük ve orta firmaların toplam üretim içindeki paylarında bir azalma görülmüştür. Sebebi de, büyük firmaların üretimi arttırıp maliyetleri düşürmemek için yatırıma verdikleri önemdir. Üstelik, küçük firmalar dış ticaretin liberalizasyonu yüzünden başlayan dış rekabet ile de karşı karşıya kalmışlardır.

ABD Japonya için hem iyi bir müşteridir hem de her türlü ürün talebi yaratan bir ülkedir.

Batı avrupa ile olan ticari ilişkileri daha sınırlıdır. Bu, ihracatın artmayacağı anlamına gelmemelidir. Ancak, dış ticaretin liberal ülkelere bağlanmasına rağmen Japon ürünlerine bazı kısıtlamalar uygulanmaktadır. Başka bir deyişle dış ticarete rekabet değil, adeta himayecilik göze çarpmaktadır.

Bu bakımdan, Japonlar az gelişmiş ülkelerle (Avrupa, Afrika ve Güney Amerikan ülkeleri) ilişkilerini arttırmalarında daha avantajlı olabilirler. Şöyleki:

Adı geçen az gelişmiş ülkelerin hammaddeleri Japonya için büyük bir önem taşımaktadır. Bu ürünler, ucuz sanayi ürünleri, ilaç, tekstil, otomobil, motor, makine, çimento, optik araçlar v.s. ithal edilebilir. Az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için teknik bilgi yardımları arttırılabilir.

Ancak, büyük bir pazar olan Çin'in bugün rakip bir ülke haline gelmesi, ucuz emekle, dünya pazarlarına çıkmaları Japonya'yı düşündürmektedir.

Türkiye ile Japonya'nın ticari ilişkileri sınırlıdır. Çeşitli hammaddelere ihtiyacı olan ve bunları büyük ölçüde ithal eden Japonya ile her türlü ilişkilerimizi arttırıp onların teknolojisinden yararlanabiliriz.

Özetlersek, Japon kalkınmasında rol oynayan belli başlı faktörler şöyle sıralanabilir:

- Şintoizmin etkisi,
- Çalışma aşkı, çalışma disiplini ve çalışmaya âdeta susayış,
- Asya ülkeleriyle yapılan savaşların hammadde, ticaret ve bankacılık gibi sağladığı önemli imkânları,

- Yaratıcılık anlayışı ve dinamizmi,
- Sanayii destekleyen bir tarım reformu,
- Bol miktarda vasıflı işgücü ve teknisyenler,
- Devletin özel kesimi desteklemesi ve onunla işbirliği yapması,
- Moral ve geleneksel değerlere bağlılık,
- Yüksek verim ve kalite,
- Düşük bir tüketim meyli ve yüksek bir tasarruf zihniyeti,
- Kore savaşı,
- ABD'nin yardımı,
- Askeri harcamaların kısılması (B. Almanya'nın yaptığı gibi),
- Teknolojinin geliştirilmesi ve hemen uygulanması,
- İhracat tekniğinin ve yollarının çok iyi bilinmesi, ürünlerin ucuza satılması,
- Yönetimle üretimi ahenkleştirme,
- Asya kıtasından uzun süre uzak kalışı,
- Anlaşmazlıkla yönetim ve üretim işinin farklı olduğu bilinci,
- Yönetime olan güven.

KAYNAKLAR

- 1) Baykurt Güvenç, Japon kültürü, Türkiye İş Bankası kültür yayınları, Ankara, 1980.
- 2) Edwin O. Reischauer; Histoire du Japon et des Japonais, des origines à 1945, cilt I, traduit de l'américain et annoté par Richard Debrewie, Paris, 1970.
- 3) Edwin O. Reischauer; Histoire du Japon et des Japonais, de 1945 à 1970, cilt II, Paris, 1970.
- 4) Françoise Pons; Tiers-Monde, un cas de développement sans inflation: Le Japon, Paris, 1963.
- 5) Hubert Brochier; Le miracle économique Japonais, Paris, 1965.
- 6) René Remmond; Introduction à l'histoire de notre temps, 3, Le xxe siècle de 1914 à nos jours, Paris, 1974.
- 7) Maurice Moreau; L'économie du Japon, «que- sais- Je», Paris, 1963.
- 8) Pierre Fistié; La rentrée en scène du Japon, Paris, 1972.
- 9) Serge Mactoux; La croissance et les systèmes économiques, Paris, 1972.
- 10) Laurent Turin; Combat pour le développement, Paris, 1965.